

ივანე როსტომაშვილის საფასით და რედაქციით გამოცემული*

№ 17.

სწავლა-განათლება

რ

მისი ისტორია

მ. ბარნაბიშვილის-მიმარ.

„ჩვენ უნდა ვშობოთ ჩვენი მყობადი,
ჩვენ უნდა მივცეთ მომავალი ხალხს!“

ი. ჭავჭავაძე.

„ყოველი წუთი თავისუფალი დროსი
აღამიანმა სწავლას უნდა მოახმაროს.“

კონფუცი.

ბზილისი

სტამბა ექვთიმე ივ. ხელაძისა.

1896

ივანე როსტომაშვილის საფასით და რედაქციით გამოცემული

№ 17.

სწავლა-განათლება

რ

34593

მისი ისტორია

მ. ბარნაბიშვილის-მიმრ.

„ჩვენ უნდა ვშობოთ ჩვენი მყობადი,
ჩვენ უნდა მივცეთ მომავალი ხალხს!“
ი. ჯავახიძე.
„ყოელი წუთი თავისუფალი დროსი
დაამიანმა სწავლის უნდა მოახმაროს“,
კონფუცი.

ბზილისი

სტამბა ეჭეთიბე ივ. ხელაძისა.

1896.

Дозволено цензурою, Тифлисъ 23 мая 1896 года.

„ძირკვი სწავლისა მწარეა, ნაყოფი-კი ტკბილი.“

ანდაზა.

„სწავლა სინათლეა, უსწავლელობა სიბნელე.“

ანდაზა.

ი ს წ ა ვ ლ ე თ, ძ ე ნ ო !

ისწავლეთ, ძენო, ნუ დაზოგავთ ღვაწლსა და შრომას,
სწავლა არს მაღლი ღვთაებისა, ცხოველი მარად!
სწავლა აიყვანს თქვენს გონებას იმ სიმაღლესა,
სიღამაც გასჭვრეტს და მისწვდება დიდს განგებასა,
მის უსაზღვროსა, მშვენიერსა, დიდსა ქმნილებას,
მის დიდს სიბრძნესა და დაფუძნებულს ჭეშმარიტებას.
სწავლა არს ძალა, დიდი ძალა, ძალა ღვთიური:
სწავლოული იყოს თუმცა ღონით სუსტი, უძლოური,
მისია მაინც ეს ქვეყანა და მის დიდება.
თქვენი სამშობლოს თქვენკენა რბის გული და თვალი,
ისწავლეთ, ძენო, თქვენ ხელთ არის მის მომავალი.

ვახტანგ ორბელიანი.

ი ს წ ა ვ ლ ე, ს წ ა ვ ლ ის მ ი ა ზ ნ ე ლ ო !

ისწავლე, სწავლის მძებნელო, მიჰყევ დავითის მცნებასა:
ჯერ მწარე ჭამე, კვლავ ტკბილი, თუ ეძებ გემოვნებასა;
თავს სინანული სჯობიან ბოლოს ჟამს დანანებასა;
ჭირს მყოფი ღმერთი შესული შევბად მიითვლი ვნებასა.

სწავლა სიკვდილმდე შენია, მუდამ შენთანა-მყოფელი,
მას გეცილებს ვერაფერ, არ არის გასაყოფელი;
სხვას ყველას მახე უგია თავისა გასაყოფელი,
თუ კაცსა ცოდნა არა აქვს, გასტანჯავს წუთი სო-
ფელი.

ცოდნა თან დასდევს მცოდნელსა, რაზომსაც დაეტარების,
აქვს უხილავი საუნჯე, ხელი არ შეეკარების;
არც ცხადის ძალით წაირთმის, არც მალვით მოიპარების,
ჰკუა უხმარ არს ბრიყვთათვის, ჰკვა ცოდნით მოიხმარების.

ვით უსაჭურველოდ მამაცი ომშიგან გულად ლომობდეს,
გაცოფებული გულ-ბრაზად ვეფხვი უკლანჭოდ ომობ-
დეს,
ვერ აღასრულოს საწადი, რაც ნებავს, მისთვის ლო-
ნობდეს, —
ეგრედ ჰკვიანი უწვრთელი ვერ მიხვდეს, რასაც ნდო-
მობდეს.

ღავით ბურამიშვილი.

I.

სწავლა-განათლება ხალხს აუმჯობესებს, ამდიდრებს და აბედნიერებს; იგი ძირიანად აღმოფხვრის ყოველ ბიწიერებას, განათლებს ბნელს მხარეს მათის ცხოვრებისას და გამოიყვანს იმ მხეცთ-მსგავსი მდგომარეობიდან, რომელშიაც საზოგადოთ უსწავლელი ხალხი იპოფება. რამდენათაც იმატებს რიცხვი ნასწავლთა და მსწავლულთა, იმდენათვე შემცირდება რიცხვი საწყალთა და ქვეყნაც გამდიდრდება-გაკეთილშობილდება.

ამაში დარწმუნდება ყველა, ვინც-კი ყურადღებით განიხილავს და დააკვირდება ხალხის ყოფა-ცხოვრებას. ავიღოთ, მაგალითად, გლეხი ხალხი, რომელიც მომეტებულ ნაწილად უსწავლელია. მართლაც, რას წარმოადგენენ ისინი? ერთს უბედურს და წუთის სოფლით გატანჯულ არსებას, სულ-კი თავისი უსწავლელობით და გაუნათლებლობით...

უსწავლელი გლეხი ხნავს, სთესავს და მკის, მაგრამ ყველა ამას ის თითქმის ბრმასავით აკეთებს: იმან უსათუოდ როდი იცის, თუ რომელ პურის თესლოს, რა ნაირი მიწა მოუხდება; ის განურჩევლად აბნევს მარცვალს სადაც მოხდება და ვერც სხვა პირობებს ასრულებს რიგიანად, რომლებიც საჭიროა თესლის კარგი მოსავლისათვის. ამიტომ, შრომა უსწავლელი კაცისა ხშირად კუთვნილისამებრ არ ჯილდოვდება და კაცი მშიერი რჩება.

დროს მიმავლობაში მიწას ღონე ელევა და გამოსავალი აკლდება. რათა? იმიტომ, რომ პატრონი უცოდინარობის-გამომიწას აღარ უბრუნებს აღებულს სასუქის სახით, და თუ აძლევს სასუქს, ან უზომოდ და ან კიდევ უდროვით. გვალვის ან სხვა

მიზეზის-გამო გლესხ მოსავალი არ მოსდის და იგი ხშირად მშიერი რჩება. რათა? იმიტომ, რომ არ იცის გამოზოგვა, შენახვა, თადარიგიანად შრომის და საქმის მოწყობა, რომ, ვინიცობაა, ერთმა მოსავალმა უმტყუნოს, მეორემ არ შეამჩნევინოს ეს მოუსავლობა. ერთი სიტყვით, უსწავლევლობის-გამო გლესხი ხალხი ფრიად იტანჯება და ცხოვრებაც ერთი ორად უძნელდება. აბა ნახეთ ახლა ნასწავლი მუშა კაცი; იმას სულ სხვა გვარად მიჰყავს თავისი საქმე; ის კითხულობს წიგნებს და გაზეთებს მიწის შემუშავების შესახებ და წაკითხულიდგან ბევრს გამოსადევ ცნობებს ითვისებს, ე. ი. წიგნების წყალობით იმან იცის, თუ რომელ პურის თესლს მიწის რომელი ნიადაგი მოუხდება, იცის რა დროს და როგორ დააყაროს სასუქი, რომ მამულმა ყოველწლივ კარგი მოსავალი აძლიოს, იცის აგრეთვე სად და როგორ იყიდოს მიწის შესამუშავებელი უკეთესი იარაღები და მანქანები, რომ უფრო ადვილად და ყველაზედ ადრე მოასწროს გასაკეთებელი საქმე. ერთი სიტყვით, ნასწავლ მუშა კაცს ცხოვრება მეტად უადვილდება და შრომაც მოუცდენლად ერთი ორად უფასდება.

უსწავლელი კაცი კვირა-უქმე დღეებში მიდის დუქანში და მთელი კვირის ნაშოვარს იქ ფლანგავს, თუმცა შინ ცოლ-შვილი შიმშილით ეხოცება. წიგნის მცოდნე-კი აიღებს წიგნს, კითხულობს თავის ან ნაცნობ-ნათესავების ოჯახში და წაკითხულიდგან ითვისებს და იგებს ბევრ იმისთანა საქმეს და ცოდნას, რომელსაც იგი და მისი მსმენელები უიმისოდ ვერსად გაიგებდნენ.

უსწავლელ ხალხს სწამს ჯადოსნობა, ალი, ქაჯი, მკითხაობა და სხვა ამისთანა ცრუმორწმუნებანი. ყველამ ვიცით, თუ ამისთანა ცრუმორწმუნეობას რამდენი ვნება და ზარალი მოაქვს ხალხისთვის. უსწავლელმა არ იცის, როგორ მოუაროს ავადმყოფს და ამით მეტად დიდ ვნებას აძლევს, როგორც ავადმყოფს, ისე კარგად

მყოფებს. ნასწავლის ხელში ხშირად საკმაოა ხალხე სულ უბრალო საშუალება, რომ ავადმყოფი მეორე დღესვე ფეხზე დადგეს, უსწავლელის ხელში-კი საწყალი ავადმყოფი უდროვოდ სულსა ჰღვეს.

ნასწავლი არც გამოგონილ და ცრუ-მორწმუნე ხმებს უჯერებს. ის სცდილობს ჯერ თითონ შეამოწმოს ყოველი გაგონილი, გამოსცადოს იგი და შემდეგ ისე დარწმუნდეს მათ ჭეშმარიტებაში. უსწავლელს არც თავისა სულიერი ცხოვრებისა გაეგება ბევრი. იმან არ იცის თუ რას გვასწავლიან ქრისტე და სხვა გამოჩენილი მერჯულენი და მეცნიერნი, არ იცის რით და როგორ გაარჩიოს სულის შემრგო კეთილი და მისი წამწყმედი ბოროტება და ამიტომ ხშირად და ადვილად ვარდება განსაცდელში.

ნათქვამით ბევრად თუ ცოტად დავინახეთ, რომ სწავლა-განათლება საჭიროა ერისათვის და მისი კეთილი ყოფა-ცხოვრებისათვის და ამიტომ არ შეიძლება იგი დაიგმოს და უარყოფილ იქმნას ვისგანმე. მაგრამ იყო დრო, როდესაც ხალხმა არ იცოდა ესა და მთელი საუკუნოებით ჩაფლული იყო ბნელს წყვდიადში. ბევრი დრო და ბევრი ღონეც დასჭირდა ქვეყნის უკეთეს და უნიჭიერეს შვილებს, სანამ ამ უბრალო ჭეშმარიტებას უცილობელს გახდიდნენ, სანამ ყველასათვის ცხადი შეიქმნებოდა, რომ ყოველი ადამიანისათვის აუცილებლად საჭიროა სწავლა, რომ მის გარეშე არ არის ხსნა ბნელში მყოფ ხალხისათვის.

განვიხილოთ მოკლეთ სწავლა-განათლების მიმდინარეობის ისტორია, რომ უკეთ დავინახოთ, თუ სწავლის საყოველთაოდ საჭიროების შეგნებამ როგორის ნელის ნაბიჯით მოაღწია ჩვენამდე.

II.

ჯერ კიდევ ქრისტეზე კარგა წინ, ძველს საბერძნეთში და რომში, ხალხმა მეტად ადრე შეიგნო სწავლა-განათლების საჭიროება და დაიწყო გამართვა სხვა და სხვა სასწავლებლებისა, სადაც დიდის გულ-მოდგინებით სწავლობდა მაშინდელი ახალგაზდობა. ეს სასწავლებლები სხვათა შორის შესანიშნავი იყვნენ იმით, რომ მათში მოსწავლეებად იღებდნენ პატარებსაც და დიდებსაც. სწავლა და სასწავლებლების მართვა, განსაკუთრებით საბერძნეთში, მაშინდელს დროში ირიცხებოდა საუცხოვო საქმედ არა მარტო კერძო პირთათვის, არამედ მთელი სახელმწიფოსთვისაც, ასე გაღვიძებული იყო სწავლის სურვილი ხალხში. ეს იყო მიზეზი, რომ საბერძნეთში მეტად გამრავლდნენ ფილოსოფოსნი და სხვა მეცნიერნი, რომელთაც აუწერელი დიდება შესძინეს თავიანთ სამშობლოს.

მაგრამ ქრისტეს შემდეგ გარემოება გამოიცვალა და ხალხი ისევ წინანდელ ბნელ მდგომარეობაში ჩავარდა. ამისი მიზეზი იყო ხანგრძლივი და მძვინვარე ომიანობა სხვა და სხვა სახელმწიფოთა და რჯულთა შორის. საქმე იქამდე მივიდა, რომ ხალხის მცირე ნაწილი-ღა გრძნობდა სწავლის საჭიროებას და ამიტომ ყველა უსწავლელი იყო მაშინა. ახლა სწავლა ირიცხებოდა მეტ საქმედ, ყველა გატაცებული იყო მსოფლად პირადი ცხოვნებით სულისა, რჯულის წეს-რიგთა აღსრულებითა და ის-კი აღარ იცოდნენ, რომ

„უწიგნო-უსწავლელისთვის სარწმუნოება მკვდარია:

ის ვერა ხედავს სინათლეს, პირუტყვის თანაბარია;

საქმეს აკეთებს, მუშაობს, მაგრამ არ ესმის ვალია...

თუმცა სჯულიც სწამს, ლოცულობს, მაინც ნასწავლთან მხდა-ლია! *)

*) იხ. ჩვენ-მიერ გამოცემული „სოფლის მოღვაწენი“ II. ჩიტაძისა.

ეს გარემოება იყო მიზეზი, რომ სკოლათა რიცხვი მეტად შემცირდა. ახლა სკოლაში შედიოდნენ სასწავლებლად მხოლოდ ისინი, ვისაც მღვდლად ჰსურდა გამხდარიყო, დანარჩენი ხალხი-კი სულ უსწავლელი რჩებოდა. მაშინდელს სკოლებში სწავლობდნენ მარტო ლათინურ⁴ კითხვასა და საღმთო წერილსა. რადგანაც წერა საძნელო საქმედ ითვლებოდა, მას იშვიათად სწავლობდნენ. წერას სწავლობდნენ მარტო ბერები და მეცნიერნი. პირველნი იმისთვის, რომ საღმრთო წიგნები გადაეწერათ და მეორენი— თავიანთი თხზულებების დასაწერად. სკოლები მონასტრების ახლოს იმართებოდა და მასწავლებლებათაც ბერები ინიშნებოდნენ. მოსწავლეებად მხოლოდ ვაჟებს იღებდნენ და ქალებს-კი სრულებით არა. მეტად ძნელი იყო მაშინდელს სკოლებში სწავლა მოსწავლეთათვის. მათ სასტიკად და უწყალოდ ეპყრობოდნენ და, სწორედ ქრისტეს მცნების წინააღმდეგ, თითქმის ყოველ უბრალო დანაშაულზედ სილაქამდნენ და სჯიდნენ. გარდა მხეცურად მოპყრობისა, მოსწავლეებს ყველაფერი ზეპირად უნდა დაესწავლათ და არა ჰქონდათ ნება თკით-მსჯელობისა. თვით სკოლებიც მოთავსებული იყო ისეთ ნესტიან და ძველს შენობებში, რომ ერთი მათი გარეგანი შეხედულება-კი კაცს შესხარავდა და მწუხარებაში ჩააგდებდა. მიუხედავად ამისა, მაინც კიდევ ბევრნი შედიოდნენ სასწავლებლად, რადგანაც მაშინაც იყვნენ ისეთები, რომლებსაც ესმოდათ, რომ თუმცა „ძირ-კვი სწაკლასა მწარესა, მაგრამ ნაყოფი-კი ტკბილი.“ ასეთ არა სანუგეშო მდგომარეობაში იყო საქმე მეცხრე საუკუნემდე ქრისტეს შემდეგ.

ამ საუკუნეში საფრანგეთში მეფობდა ერთი მხნე და ძლიერი მეფე—*ჟაკარლას დიდი.**) მან დაიპყრო თითქმის ყველა უმთა-

*) კარლოს დიდის შესახებ სხვათა შორის იხ. ჩვენ-მიერ გამოცემული „გმირი როლანდი“ **ა. ჯაფარიძისა.**

ვრესი ადდგილები ევროპისა და თავის სახელმწიფოს შეუერთა. სიმხნესთან ერთად იგი იყო მეტად გულ-კეთილი და გამჭრიახი გონების პატრონი. იმ საშინელს უმეცრებაში, რომელიც მის დროს მთელს ევროპაში სუფევდა, მან პირველმა შეიგნო, რომ სწავლა-განათლება საჭიროა არა მარტო სასულიერო წოდებისა და მეცნიერებისათვის, როგორც მიღებული იყო მაშინ, არამედ მთლად უბრალო ხალხისათვისაც. ამიტომ იგი გულ-მოდგინეთ შეუდგა სწავლა-განათლების დანერგვას ხალხში და ამ მიზნით გახსნა მრავალი სასწავლებელი. კარლოს დიდი ამით არ დაკმაყოფილდა და რომ თვალ-ნათლივ დაენახვებინა ყველასთვის სწავლა-განათლების საჭიროება, იგი თვითონაც შეუდგა წერა-კითხვის შესწავლას, რომელიც მას, თუმცა მეფის შვილს, პატარაობაში არ ასწავლეს. კითხვა თითქმის გაუჭირვებლათ შეისწავლა, მხოლოდ წერის შესწავლა კი დიდად უჭირდებოდა: მისი ომებში გატლანქებული და იარაღის ჭერისაგან დაკორძებული ხელები ვერ იმორჩილებდნენ საწერად კალამს. ამაზედ ძრიელ სწუხდა კარლოსი, მაგრამ მის სიბეჯითეს საზღვარი არა ჰქონდა: ხშირად შუალამისას, როდესაც ჯერ კიდევ არ მოესვენა დღიური შრომისაგან, ადგებოდა ის და დაიწყებდა წერას და კითხვას სხვა და სხვა წიგნებისა...

ამავე დროს მეფობდა ინგლისში შესანიშნავი მეფე ჯეფრედ დიდი. ამასაც დიდად უყვარდა სწავლა და დიდადვე სცდილობდა მის გავრცელებას ხალხში, რისთვისაც აგრეთვე ჰმართავდა და ხსნიდა მრავალ სასწავლებლებს, რომლებშიაც სწავლა სამშობლო ენაზე სწარმოებდა და არა უცხო ლათინურ ენაზე.

მაგრამ, რა გამოესალმნენ წუთ სოფელს ეს ორნი თანამბრძოლნი სწავლა-განათლებისათვის, მათთან ერთად კარგა ხნობამდე ხელ-მეორედ მისწყდა მათ-მიერ დაწყებული საქმე. მათ შემდეგ აღარავინ გამოჩნდა ისეთი მადლიანი, რომ სკოლებისთვის და სწავლა-განათლებისთვის ეზრუნა და ამიტომ რიცხვი

სკოლებისა კვალად შემცირდა და მდაბიო ხალხი ისევ უმეცრე-
ბაში ჩავარდა. სწავლა მარტო უმაღლეს წოდებაში დამკვიდრდა
და მარტო იმათი შვილებისათვის ხსნიდნენ სასწავლებლებს.
აქ რაინდებს ასწავლიდნენ ფრანგულ ენას, სამხედრო ხელობას,
მუსიკას და სხვ. ხოლო, რომელთაც ჰსურდათ სასულიერო
წოდებაში შესვლა, ისინი სამონასტრო და საეკლესიო სკოლებში
შედიოდნენ. შემდეგში ამავე სკოლებში დაიწყეს შესვლა იმისთა-
ნებმაც, რომელთაც მარტო სწავლა ჰსურდათ მიეღოთ. ამ გვა-
რად სწავლის საჭიროებამ ისევ გაიღვიძა. ყველაზედ უწინ
სწავლამ იტალიაში გამოიღვიძა. ნასწავლი ხალხი აქ აარსებდა
საზოგადოებებს, რომელთაც სახელად უნივერსიტეტებს ეძახ-
დნენ. ამ საზოგადოებების მიზანი იყო, რომ სწავლა-განათლება
ყველა ერთ შორის გაეგრცვლებინათ და ამიტომ აარსებდნენ
ისეთ სასწავლებლებს, სადაც ყოველ გვარ მეცნიერებას ასწა-
ვლიდნენ. მაგრამ სკოლათა რიკხვი მაინც მეტად მცირე იყო
და მე-XV საუკუნემდის ქვეყანა თითქმის ისევ ძველებურ უმე-
ცრებაში იყო ჩაფლული.

მე-XV საუკუნეში გამოჩნდა გერმანიაში ერთი მეტად ნა-
სწავლი და ჭკვიანი კაცი, რომელმაც საკმაოდ გარკვევით გა-
მოსთქვა აზრი სწავლა-განათლების აუცილებელ საჭიროებაზე
ყველასათვის. ეს კაცი იყო მარტინ ლუთერი (დაიბადა 1483 წ.)
მამა მისი იყო მადნის მთხრელი და რომ შვილი ნასწავლი გამო-
ჰსვლოდა, მან ის სკოლაში მიაბარა. დიდი ტანჯვა-წვალება გა-
მოიარა ლუთერმა სკოლაში, რადგანაც მაშინ მოწაფეებს ყო-
ველ უბრალო დანაშაულზედ სასტიკად სჯიდნენ და სტანჯავ-
დნენ. „ერთხელ, ერთი დილის განმავლობაში,“ — ამბობს ლუთ-
ერი — „ხუთმეტჯერ გამტყიპეს მეო“. მაგრამ, მიუხედავად ამისა,
ლუთერმა სწავლა მაინც პირველ მოსწავლედ გაათავა და ბე-
რად შევიდა. ჯერ სკოლაში ყოფნის დროსვე, ლუთერი კარ-
გათ ჰხედავდა, რომ სამღვდლოება მეტად ცუდად ეპყრობა გლე-

ხეხსა და უნდოდა, რომ როგორმე ეშველა ხალხისთვის. მაგრამ ეს აზრი მან ჯერ გულში შეინახა მაგრად. ახლა-კი, როდესაც ლიუტერი ბერად შევიდა, ის თამამად შეუდგა თავისი დიდი ხნის აზრის განხორციელებას და დაუწყა ბრძოლა სამღვდელოებას, ხალხს კარვად მოეპყარითო. ბრძოლასთან ერთად, 1525 წელს ლიუტერმა გახსნა ქალაქ ეისლეხენში სახალხო სკოლა, რომელშიაც იღებდა ყმაწვილებს ორივე სქესისას. იმ დროში ეს იყო პირველი სახალხო სკოლა. ლიუტერის-მიერ გახსნილი სკოლა სრულებით არ წააგავდა მაშინდელ სხვა სკოლებს: იქ პირქუშად და სასტიკად-კი არ ეპყრობოდნენ მოსწავლეებს, არამედ ტკბილად და ალერსიანად. ასწავლიდნენ წერა-კითხვას სამშობლო ენაზედ, მუსიკას, გალობას, და აძლევდნენ თვითმსჯელობის და თამაშობის ნებასაც, როგორც მარგებელს ჯანმრთელობისათვის. თუმცა ძლიერ სცდილობდა ლიუტერი სწავლა-განათლების გავრცელებას ხალხში, მაინც მარტო თითონ ვერას გააწყობდა და ამიტომ მიმართა ყველა ქალაქებს, უფროსებს და მმართველებს ეპისტოლეთი, რომელშიაც უხსნიდა მათ სწავლა-განათლების მნიშვნელობას და ურჩევდა მის ხალხში გავრცელებას. აი რას სწერდა ლიუტერი თავის ეპისტოლეში:

„ბავშვები კურთხევაა ღვთისა: ისინი ჩვენდა მონიჭებულ არიან არ თუ ჩვენ გასართობად და თამაშად, არამედ იმისთვის, რომ მათთვის და მათის სულისა და ხორცისათვის ვიზრუნოთ. ჩვენ ისინი არ-კი უნდა ვსტანჯოთ, არამედ უნდა აღვზარდოთ სახელმწიფოს და სამშობლოს სასარგებლოდ, რომელნიც დიდად საჭიროებენ ცნობიერ და განათლებულ ხალხში. სწავლა საჭიროა ყველა წოდების კაცის შვილისათვის, როგორც მდიდრისა, ისე ღარიბისა, როგორც მამათ სქესისა, ისე დედათ სქესისათვის. სწავლას უსათუოდ სკოლებში უნდა მიიღებდნენ, რადგანაც სწავლის გარდა აქ ყმაწვილები ეჩვევიან ერთად ყოფნასა და კრებულის ცხოვრებას. სკოლაში უნდა ასწავლონ საღმრთო წე-

რილი, წერა-კითხვა, ანგარიში, ისტორია (ისტორია მოგვაგონებს და გაგვაცნობს ჩვენს წარსულს, კაცობრიობას და შესანიშნავ ერებს, რომლებაც მაგალითებად უნდა გვედგნენ წინაო). მოე-ქეცით ყმაწვილებს ტკბილად და ალერსიანად. ძრიელ სცდებიან ისინი, რომელნიც ფიქრობენ, რომ ყმაწვილს სასტიკად და პირ-ქუშად მოპყრობა უნდაო. ალერსით და ტკბილის სიტყვით უფ-რო ბევრის შეძენა შეგვიძლიან, ვიდრე პირქუშობით. ეცადეთ, რომ ყმაწვილები მხიარულად იყვნენ; სიმხიარულე გაამხნევეს და მისცემს მათ ღონეს მუშაობისათვის; სიმხიარულე არ არის ცოდვა, იგი თანამავალია ყმაწვილობისა. სკოლები უნდა შენ-დებოდეს თვითეულ ქალაქში და სოფლებში სახელმწიფო ხარჯით. ყმაწვილები ორ საათს მაინც უნდა ატარებდნენ ყოველ დღე სკოლაში, ეს არ დაუშლის მათ, როდესაც შინ მოვლენ, თა-ვიანთ მშობლებსაც შეეწიონ შინაურ საქმეებში. ყოველ სკო-ლას უნდა ჰქონდეს წიგნთ-საცავიც, საიდანაც მასწავლებელი აურჩევს სხვა და სხვა წიგნებს მოწაფეებს, რომ გაკვეთილების შემდეგ იკითხონ. მასწავლებლობა დიდი და წმინდა საქმეა; მასწა-ვლებელი მეტად გამოსაყენებელი და მარგებელი კაცია სახელ-მწიფოსათვის; მე რომ მღვდელი არ ვიყო, — ამბობს დასასრულ ლიუტერი, — „სკოლის მასწავლებლად გავხდებოდიო“...

წარგზავნები ლიუტერისა არ დარჩნენ უშედეგოთ; ამან ბევ-რი დაარწმუნა სკოლების სარგებლობაში და ამიტომ გერმანია-ში და საზოგადოდ ლიუტერანულს ადგილებში, ე. ი. სადაც ლიუტერის მოძღვრება ვრცელდებოდა, საკმაო რიცხვი სკოლებისა დააფუძნეს...

III.

განვლო რამდენიმე ათმა წელმა ლიუტერის სიკვდილის შემ-დეგ და მის-მიერ დაწყებული განათლების საქმე კინალამ ისევ

არ მიყრუვდა. გერმანიის სამთავროთა შორის ასტყდა მძვინვარე ომიანობა, რომელიც ოც-და-ათს წელს გაგრძელდა და დიდი ზარალი მოუტანა გერმანიის ხალხს, როგორც ნივთიერად, ისე სულიერად. მთელი გერმანია აოხრებული შეიქმნა და ლიუტერისაგან თუ მისი რჩევით დახსნილი სკოლები ყველა დაიხურა. აი ამ საშინელს და შემადრწუნებელს დროში გერმანიის მოსამზღვრვე ქვეყანაში, მორავიაში, სცხოვრობდა ერთი კაცი, რომელიც სხვას არ წააგავდა; მას არ ეშინოდა სიკვდილისა და მედგრად იტანდა ყველა უბედურებას; სახლი და ქონება დაეწვა, ცოლ-შვილი ამოუწყდა და თვითონ კიდე მტრებისაგან იყო განდევნილი სამშობლოდგან და თითქმის მთელი თავისი სიცოცხლე სულ სხვა ქვეყნებში და მოგზაურობაში გაატარა. ამდენს ვაი-ვაგლახში მან მაინც თავისი იშვიათი სიმშვიდე და სულის სიმტკიცე არ დაკარგა; მიუხედავად მრავალ უბედურებათა, ის დაუღალავად და მტკიცედ შრომობდა თვის-მიერ არჩეულ საქმეზედ. ეს კაცი იყო იან-ამოს კომენსკი. საქმე, რომელსაც შეუდგა იან-ამოს კომენსკი, იყო ერის სწავლა-განათლება. კომენსკი შთამომავლობით იყო ჩეხი, დაიბადა მორავიაში. მამა მისი უბრალო მეწისქვილე იყო. მშობლები მას ადრე დაეხოცნენ და ობლად იზრდებოდა. რადგანაც მისთვის აღარავინ ზრუნავდა, ამიტომ, თექვსმეტის წლისამ თითონ თავის თავად შეისწავლა წერა-კითხვა და იმდენი იმეცადინა, რომ სხვებს გაუსწო სწავლა-ცოდნაში, თუმცა მუდამა ჩიოდა, რომ უპატრონობით პატარაობითვე ვერ მივიღე სწავლაო.

კომენსკიმ დასწერა ასზე მეტი თხზულება და ყველა ამ თხზულებაში სწავლა-განათლების და მის საყოველთაო საქიროების შესახებ ლაპარაკობს. საუბედუროთ მის ყველა თხზულებებს არ მოუღწევია ჩვენამდის, რადგანაც ბევრი მათგანი დაიწვა და ბევრი კიდე ჯერ არ არის ნათარგმნი სხვა ენებზე. მაგრამ იმათშიაც, რომლებმაც ჩვენამდე მოაღწიეს, ბევრი სამა-

რთლიანი და სწორი აზრებია გამოთქმული სწავლის შესახებ. აი უმთავრესი აზრები კომენსკისა:

„კაცი არის ყველაზედ უკეთესი ქმნილება, რადგანაც იგი შექმნილია ხატად და მსგავსად ღვთისა. მაგრამ ყოველთვის-კი არ არის კაცი ღირსი, რომ კაცის სახელი დაუძახოთო. არ შეიძლება უწოდოთ კაცი იმას, ვინც მარტო სვამს, სჭამს და ვინც მხოლოდ საკუთარი ცხოვრების გაუმჯობესობაზედ ფიქრობს მარადო. ერთი სიტყვით, კაცის სახელის ტარების ღირსნი არ არიან ყველა ისინი, ვინც კაცის დანიშნულებას არ აკმაყოფილებენო“.

„კაცს ღვთისაგან მინიჭებული აქვსო ჭკვა და გონება, რომლითაც ის ცხოველებისაგან გაირჩევა და მათ აღემატება. მაგრამ ჭკვაც საჭიროებს კაცის-მიერ გახსნა-განავითარებას. როგორც თესლი რისამე, დათესილი მიწაში, არ ამოვა და ნაყოფს არ მოიტანს, თუ კაცი არ მოუვლის, ისე კაცის ჭკვა ჩლოუნდება უსწავლელობით. ვერვინ იტყვის, რომ ყველას არა აქვს ჭკვის თესლი, იმიტომ რომ ყველანი ღვთის მსგავსად ვართ შექმნილნი. თუ ეს ასეა, მაშასადამე, სწავლა-განათლება ყველას გვინდა, რადგანაც უამისოთ ჭკვა უაზრობით და შიშით გაივსება. იმათ უფრო ესაჭიროებათ სწავლა, ვინც ბუნებით ჭკვით ჩლოუნგია, რადგანაც ამათი ჭკვა სწავლას ისე საჭიროებს, როგორც ჩლოუნგი იარაღი გაღესვასაო.. ყველა კაცი იმას უნდა სცდილობდეს, რომ რაც შეიძლება მეტად გაიხსნას და განავითაროს თვისი ყველა კარგი ბუნებითი ნიჭები და შეითვისოს ისეთებიც, რომლებიც მას არა აქვს. უნდა ყველამ იცოდეს ის, რაც საჭიროა და გამოსაყენებელია ცხოვრებაში და ყველა ამას-კი ჩვენ მხოლოდ სწავლით მივიღებთო“.

„სწავლა-განათლება ქალებისთვისაც ისეთივე საჭიროაო, — განაგრძობს კომენსკი, — როგორც კაცებისთვის. ღმერთს არავითარი განსხვავება არ დაუდგია კაცთა და დედაკაცთა შორის.“

ქალსაც ისეთივე ნიჭი აქვს სწავლისა ღვთისაგან მინიჭებული, როგორც კაცს და ამიტომ რაღ უნდა დაიხშოს მათთვის სწავლის კარები? ამბობენ დედა-კაცები ცრუენი არიანო და მეტი ყბედობა უყვართო.—ეს იმიტომ, რომ მათი თავები არ არის სასაქმო აზრებით მოცულნი და ისინიც ყბედობაში ატარებენ დროსაო“.

„რაც შეიძლება ადრე უნდა დააწყებინოთ ყმაწვილებს სწავლაო. მარტო ისაა კაცში მაგრად და მტკიცედ, რაც მას პატარაობაში აქვს შეთვისებულიო; ჩვენი ჭკვა და გრძობა ყმაწვილობაში უფრო უკეთ ითვისებს სწავლას, ვიდრე დიდობაში, რადგანაც ისიც, როგორც სხვა ყოველი ახალგაზდა და ნორჩი (მაგალითად, ხე, ცხოველი) უფრო მოძრავი და ადვილ-მოსაქნელია, ვიდრე ბებერი და უშვერი რამე, რომელთ მოქნა და გასწორება თითქმის ყოველად შეუძლებელია“.

„სწავლა-ცოდნა ყველასთვის საჭიროაო. დიდათა სცდებიან ისინი, ვინც ფიქრობს, რომ სწავლა-განათლება მარტო შეძლებულებს უნდა მიეცესო. სრულებითაც არა: სწავლა ყველასათვის თანასწორად საჭიროა და, მაშასადამე, ყველამაც უნდა მიიღოს იგი, როგორც მდიდარმა, ისე ღარიბმაცაო. სკოლებში რაც კი საჭიროა ყველაფერს ადვილ-გასაგებად და სიამოვნებით უნდა ასწავლიდნენო“.

„კაცის სიცოცხლე მეტად მოკლეა, ღვთის ქმნილება-კი დაუსრულებელი და სხვა და სხვა გვარია. სწავლის კარგად შეგნებისათვის საჭიროა ხანგრძლივი სიცოცხლე; ხოლო იმისთვის კი რომ პატარა დიდხანს იცოცხლო, უნდა იცოდე ის პირობები და მოთხოვნებიანი, რომელნიც საჭირონი არიან ამისთვის. დიდ ხანს-კი მხოლოდ ის იცოცხლებს, ვინც ჯანმრთელია; ხოლო, რომ კაცი ჯანმრთელი იყოს, უნდა უბრალო საქმლით იკვებებოდესო და წმინდა ჰაერზედ რაც შეიძლება ხშირად იმყოფებოდესო; უნდა დაიცვას მან სხეულის სიფაქიზე, რვა საათი

ძილს მოანდომოს, რვა—მუშაობას და რვაც—სწავლას, გონიერ ხალხთან საუბარს და წიგნების კითხვას. თუ ასე მოეიქცევი, ჩვენ დრო ცუდ-უბრალოდ არ დაგეყარება.

რომ სწავლა წარმატებით მიდიოდეს სკოლებში, ამისათვის საჭიროა: 1) რომ ყმაწვილები სწავლის დამთავრებამდე დარჩნენ სკოლაში; 2) რომ სკოლები აშენებული იყოს წყნარ და უჩუმარ ადგილებში, სადაც არაფერი უშლიდეს მოსწავლეთა სწავლას და 3) რომ ყმაწვილები ცუდ-უბრალოდ და უმიზეზოდ გაკვეთილებს არ აკლდებოდნენ.

მთელი სწავლა ნაწილდება ოთხ სკოლად: პირველი სკოლა არის სკოლა ჯედაისა; მეორე სკოლა არის სკოლა ყრმებისა ანუ სსსა; მესამე სკოლა არის სკოლა ჭახუკობისა ანუ გიმნაზია (საშუალო სასწავლებელი) და მეოთხე სკოლა არის უნივერსიტეტი ანუ უმაღლესი სასწავლებელი. დედა მოვალეა ასწავლოს თავის შვილს სიმართლის თქმა და სწორე გამოთქმით ლაპარაკი. თუ ყმაწვილი პატარაობიდანვე დაეჩვიოს უსწოროს და ენის ბორძიკით ლაპარაკს, შეიძლება დიდობაშიაც ისე დარჩეს და ვერ გაისწოროს ენა. დედამ უნდა გააცნოს და ასწავლოს შვილებს ყველა იმ საგნების სახელები, რომლებსაც ყმაწვილი ხვდება და ჰხედავს. ყმაწვილმა უნდა იცოდეს, რა არის წყალი, მიწა, ცეცხლი, ჰაერი, წვიმა, თოვლი, მთა, ღრე, ტყე, თვე, კვირა და სხვ.; აგრეთვე საჭიროა, რომ ყმაწვილმა იცოდეს, როგორც თვლა, ისე გამოკლება და მიმატება. დედამ უნდა შეაჩვიოს თავისი შვილი სიტუაქიზეს (იმას უნდა შეეძლოს თავისი ხელით პირის დაბანა, თავის სუფთად დაჭერა ჭამის დროს და აგრეთვე მოტანა და ალაგება თავისი ნივთებისა). სიმართლის თქმას პატარაობიდანვე უნდა ეჩვეოდნენ ყმაწვილები და ამიტომ მშობლებმა არ უნდა მისცენ მათ ნება არც ხუმრობით და არც მკაცრობით ტყუილის თქმისა. დედისგან ყმაწვილი უნდა შეეჩვიოს მუშაობას, მოთმინებას, მა-

სიამოვნებლობას და ქრისტიანულს სიყვარულს (რომ ყმაწვილი მარტო თავის თავზედ-კი არ ფიქრობდეს, არამედ სხვაზედაც). რომ უფრო ხშირად ისაუბრონ დედებმა ყმაწვილებთან სხვა და სხვა საგნების შესახებ, საჭიროა იქონიონ სახლში სურათებიანი წიგნები და მათის შემწეობით გააღონ ბავშვები ყოველ-გვარ საგნებს.

შეიქმნება თუ არა ყმაწვილი ექვსი წლისა, უნდა გაიგზავნოს სახალხო სკოლაში, სადაც ცოტათ თუ ბევრად დედისაგან მომზადებული ბავში, ჩქარა და ადვილად შეიგნებს სწავლასა. იქ ის ისწავლის თავისუფლად სამშობლო ენაზე წერა-კითხვას, გალობას, მოთხრობებს საღმრთო რჯულიდგან, გაიცნობს აგრეთვე დედა-მიწას (თუ რა სახისაა ან როგორ ტრიალებს), ზღვებს, ზღვარეთებს (ოკეანებს), მთებს, მდინარეებს, სხვა და სხვა მცენარეებს, ცხოველებს, მზეს, მთვარეს და სხვ. შეიტყობს აგრეთვე თავის სამშობლოს ისტორიას და ბოლოს რომელსამე ხელობასაც შეისწავლის.

გიმნაზიაში და უნივერსიტეტში ახალგაზდობა საფუძვლიანად შეისწავლის ყველა მეცნიერებას, ღვთის სიბრძნის ყველა დიდებულებას. სწავლის დამთავრების შემდეგ კარგია მოგზაურობა სხვა და სხვა ქვეყნებში, სადაც ახალგაზდები საკუთარის თვალთ ნახავენ სხვა და სხვა ხალხების ყოფა-ცხოვრებას და მოქმედებას. სკოლაში მარტო ჭკვა-კი არ უნდა ვითარდებოდეს, არამედ გრძობანიც; სკოლა არის სახელოვნო ჭკვისა: როგორც საღურგლოში მზადდება ავეჯულობა და სამქედურში — ბარ-საკვეთი, ისეც სკოლაში წმინდა სანთელივით ჩვილი ყმაწვილების ჭკვა-გულიდგან უნდა მზადდებოდეს კაცობრივი აზრები და გრძობანი. აქ ყმაწვილები ხდებიან კაცებად. ამიტომ მკაცრობასთან შეერთებული წიკებლები და ჯოხება უნდა განდევნილი იქნას სკოლიდგანო“...

ბევრი ამ გვარი სიტყვებით მიჰმართავდა კომენსკი მშო-

ბლებს და ხალხს და ეხვეწებოდა მათ, რომ ყურადღებით მოესმინათ მისი ეს სიტყვები. „ქრისტეს გულისთვის, თქვენ ხალხის მოხელენო, გაფიცებთ და გთხოვთ ყურად მიღოთ მე! დიდ არს ესე სწავლის საქმე, რომელიც ღვთის დიდებასთან ერთად, ხალხის კეთილ წარმატებასაც იერთებს. ამიტომ ნუ დაჰზოგავთ თქვენს წვლილს ხალხის სწავლა-განათლებისთვის და ნუ შესწუხდებით დანახარჯზედ, რამეთუ მიეცით უფალსა, და მან მოგაგოთ თქვენ ათას წილ მეტად. თქვენ, ძვირფასნო მშობელნო! თქვენც თავს იღეთ ესე წმიდა საქმე ბავშთა აღზრდისა და აღზარდეთ ისინი ღვთის შიშ ქვეშ; შემდეგ ღირსად მოუშაადეთ მათ გზა უმაღლესი სწავლისათვის“!..

არ დარჩა უყურადღებოთ კომენსკის სიტყვები და ბევრმა შეიგნო მისი რჩევანი, რისგამოც სახელი მისი ჩქარა გაითქვა მთელს ევროპაში. თითქმის ყველა უმთავრეს სახელმწიფოებში იწვევდნენ მას და ავალებდნენ ახალ სახით სკოლების დაფუძნების საქმეს. ისიც სიამოვნებით იღებდა ამ გვარ მოწოდებას და ხან ერთ სახელმწიფოში მიდიოდა სკოლების გასამართავად და ხან მეორეში. თითქმის მთელი თავისი სიცოცხლე კომენსკიმ სწავლა-განათლების საქმეს შესწირა და გარდაიცვალა 78 წლისა ბელგიაში. შემდეგ ყველა იმისა, რაც სთქვა და გააკეთა კომენსკიმ, სწავლა-განათლების საქმე ვეღარ დარჩებოდა წინანდელს მდკომარეობაში და ხალხის სწავლა-განათლების საქმე თან-და-თან წინ მიდიოდა. სკოლების და ნასწავლთა რიცხვი შესამჩნევად მატულობდა და წიკვლებიც იდენებოდა; სკოლებთან ერთად მრავლდებოდა რიცხვი მსწავლულთა, რომელთაგან ბევრმა სიცოცხლის მიზნად მხოლოდ ის გაიხადა, რომ დიდებული კომენსკის-მიერ ნაჩვენები გზით ევლო და ემოქმედა. სკოლებში წინანდელი პირქუში მოქცევა იცვლებოდა ტკბილ და აღერსიან მოქცევად; შემოიღეს ბუნების-მეტყველების სწავლება და მით შესამჩნევად გაანთავისუფლეს კა-

ცობრიობის თავი იმ ათას-გვარი ცრუ-მორწმუნეობისაგან, რომლითაც წინად სავსე იყო იგი. მაგრამ ბევრი მოტრფიალე ხალხში სწავლა-განათლების გავრცელებისა ჯერ კიდევ იმით ბრკოლდებოდა, რომ დანამდვილებით არ იცოდნენ, როგორ განეხორციელებინათ ის, რის მონატრენი და მოტრფიალენიც იყვნენ ისინი. მაგალითად, არ იცოდნენ, როგორ შეემსუბუქებინათ და ყველასათვის სასიამოვნო გაეხადათ სწავლა; არ იცოდნენ რა უნდა ესწავლებინათ ყველაზედ უწინ, ან როგორ ასწავლონ ბევრს ერთად.

IV.

განვლო კიდევ 150 წელმა კომენსკის სიკვდილის შემდეგ და გამოჩნდა მეორე, მასზედ უფრო მომზადებული კაცი, სახელად ჰენრიხ პესტალოცი. იმან ერთხელ კიდევ არა თუ მარტო გა მეორა და განმარტა კომენსკის აზრები სწავლის შესახებ, არამედ თვით საქმითაც დაამტკიცა და ისე აღზარდა თვის-მიერ აყვანილი ყმაწვილები სასწავლებლად, როგორც ისე ჯერ არავის არც ესწავლა და არც აღეზარდა იმ დრომდე. ჰენრიხ პესტალოცი იყო შვეიცარიელი. ის დაიბადა 1746 წ. ქალაქ ციურიხში. მამა აქიმი ჰყვანდა, მაგრამ ადრე გარდაეცვალა და დარჩა ორი დედა-კაცის მზრუნველობის ქვეშ: დედისა და ერთგული მოსამსახურე ქალისა, ზაბუჯისა, რომელმაც, როცა პატარა ჰენრიხის მამა სიკვდილის პირზე იყო, შეჰფიცა მას, რომ იგი მის ოჯახს მთელს თავის სიცოცხლეში არ დასტოვებს. ძრიელ საოცარი ბავშვი იყო ჰენრიხი პატარაობისას: სულ ჩაფიქრებული, უგერგილო და გულმავიწყი იყო, მაგრამ სკოლაში-კი კარგად სწავლობდა. პესტალოცის პატარაობიდანვე ხშირად ესმოდა ბიძისგან და თითონაც კარგად ჰხედავდა ამას სოფელში ცხოვრების დროს, რომ გლეხები დიდს გაჭირებაში და შე-

წუხებაში არიანო, და ამიტომ პატარაობიდანვე ეგზნებოდ მას სურვილი ხალხის შევლისა.

ამ მიზნით პესტალოცის ჰსურდა ჯერ მღვდლად წასულიყო, მაგრამ ვერ მოუხდა, რადგანაც პირველი ქადაგება კარგათ არ მოუვიდა და აღარ აკურთხეს. შემდეგ ირჩია მსაჯულობა, მაგრამ ეს საქმეც საიმისო არ აღმოჩნდა. ერთმა მისმა მახლობელმა მეგობარმა ურჩია პესტალოცის, რომ მსაჯულობისათვის თავი დაენებებინა და სხვა რამე საქმე-აერჩია. პესტალოცი დაჰყვა საყვარელი მეგობრის რჩევას და ავთმყოფობის-გამო წავიდა სოფელში ჰაერის გამოსაცვლელად. სოფელში პესტალოცი იყიდა პატარა მიწა და დაიწყო გაუმჯობესებული მეურნეობა; ამით მას ჰსურდა მაგალითი ეჩვენებინა ხალხისთვის, მაგრამ ვერც ეს სამქე მოუხდა: მას არა ჰქონდა სახლის მოვლის შნო და ფულის შოვნის უნარი; ამიტომ მალე მთლად გაღარიბდა.

მიუხედავად ყოველ ამ წაუმართებლობისა საქმეში, სოფელში ცხოვრებამ პესტალოცი შეაჯახა სწორედ იმ საქმეს, რომლისადმი ბუნებითი მოწოდება ჰქონდა მას და რომელსაც შეჰსძლებდა კიდევ. ეს საქმე იყო ერის სწავლა-განათლება. მას მოუვიდა აზრი მოეგროვებინა თავისთან სოფლის ბავშვები სასწავლებლად და აღეზარდნა ისინი ისე, როგორც მას ესმოდა. ეს აზრი პესტალოციმ მალე განახორციელა და რამდენიმე კვირის შემდეგ უკვე გარ-შემორტყმული იყო სოფელელი ხალხის ბავშვებით, რომელნიც პირველადვე ძლიერ შეუყვარდა და გულმოდგინედ შეუდგა მათ სწავლებას. „როდესაც ჩემი თავი პირველად ბავშვებით გარემორტყმული ვიხილე,“—ამბობს თავის თავზე პესტალოცი,—„მაშინ ისეთ ბედნიერად ვიგრძენ ჩემი თავი, როგორც იმ დრომდე არასოდეს მეგრძნო; მხოლოდ ახლა დავინახე და მივხვდიო, თუ რაში იყო ჩემი მოწოდებაო“. ამ დღიდან პესტალოცი აღარ გაჰყრია ბავშვებს: ის სულ მათში ატარებდა დროს და ასწავლიდა ლოცვებს, მუშაობას, წერა-კი

თხვას, თვლას და ისე უვლიდა ავადმყოფობის დროს, როგორც მშობელი. ყმაწვილებმაც პესტალოცი დიდად შეიყვარეს და მამას ეძახდნენ. ხალხს კიდევ ის ამბავი აკვირვებდა, რომ პესტალოცი ძრიელ მალე და ადვილად ასწავლიდა ბავშვებს და გარეგნობითა და ხასიათებითაც მალე სცვლიდა მათ. ერთი თვის შემდეგ ველარ იცნობდით იმ ყმაწვილებს, რომლებიც პირველად დაფლეთილ-დაგლეჯილები და ჭუჭყიანები იყვნენ. პესტალოცისთან ისინი სულ ცოტა ხანში მორჩილნი, მშვიდნი, სიმართლის მოქმედნი და შრომის და სიფაქიზის მოყვარენი ხდებოდნენ. ყველა ამას პესტალოცი თავისი მოთმინებით და აღერსიანი მოპყრობით აკეთებდა. მაგრამ, მის-და-საუბედუროთ ეს სკოლა დიდ ხანს არ არსებობდა, რადგანაც მთელი თავისი ქონება პესტალოციმ მას მოანდომა და აღარაფერი ჰქონდა, რომ სკოლა შეენახა. ცხოვრების სახსარიც რომ აღარ ჰქონდა, ის ერთმა მისმა ამხანაგმა მიიკედლა ცოლშვილით. ამ დროს პესტალოციმ დასწერა ორი თხზულება:—ერთი ამ სათაურით— „საღამოს უამნი განდგეიღისა“ და მეორე— „ლინჭარდი და გერტრუდა¹⁾“. ამ თხზულებებში პესტალოციმ გამოსთქვა თავისი შეხედულებანი ყმაწვილების სწავლა-იღზრდაზედ. ჩქარა გაუთქვეს ამ თხზულებებმა პესტალოცის სახელი და საკმაო ფულებიც აშოვნინეს. ნაშოვნი ფულებით პესტალოციმ ხელმეორედ გახსნა იმ გვარივე სკოლა ქალაქ სტანიცში. პესტალოცის სკოლაში ყმაწვილებს შეეძლოთ მასწავლებლების ხელმძღვანელობით თავისუფლად ესწავლათ და აღზრდილიყვნენ კიდევც. მასწავლებელი მათთვის მამაც იყო და მეგობარიც. მაგრამ ნათქვამია: „უბედურ კაცს ქვა აღმართშიაც მეეწევაო.“ ასე დაემართა პესტალოცისაც: ამ დროს ასტყდა ომი და ქალაქი სტანიცი მტრებ-

¹⁾ ეს უკანასკნელი თხზულება ჩვენ-მიერაც არის გამოცემული ამ წლის მეექვსე წიგნად. ღირს ერთი აბაზი გაგზავნით. ი. რ.

მა ააოხრეს. პესტალოცი იძულებული შეიქმნა თავი დაენებებინა საყვარელი საქმისათვის და საყვარელ ბავშვებს გაჰყროდა. ამ დროს დასწერა მან კიდევ სხვა და სხვა ახალი თხზულება: „როგორ ასწავლიდა გერტრუდა თავის შვილებს“ და სხვ.

ბედმა ხელ-ახლად გაუღიმა მას და უმაღლესი მთავრობის შემწევობით კვალად გახსნა ინსტიტუტი ქალაქ ივერდიუნში (შვეიცარიაში). ამ ინსტიტუტის სახელი მალე მთელს ქვეყანაზე გავარდა და ყოველი მხრიდან დაიწყეს მასთან დენა ახალგაზდობამ სასწავლებლად და სანახავად. მაგრამ, თუმცა ამ სასწავლებელმა ძრიელ გაუთქვა სახელი პესტალოცის, იმავე დროს ბევრი მტერიც შესძინა, რომელთაც დიდი და დიდი ვნება მოუტანეს მას.

სიბერის ჟამს პესტალოციმ გამოსცადა ორი დიდი უბედურება: მოუკვდა ცოლი, რომელიც ერთად-ერთი მანუგეშებელი და შემგულიანებელი იყო ხოლმე მის ყველა ხაქმეში და განძრახვებში და დაეხურა ინსტიტუტიც, მასწავლებლების უთანხმოების-გამო. ამდენმა უბედურებამ პესტალოცის მაინც ვერ შეურყია შრომის სიყვარული და ხასიათის სიმტკიცე, ვერა დააკლო-რა მის ბუნებრივ სიმშვიდეს, გულ-კეთილობას და სულგრძელობას. ყველა თავის ვაებაში და საქმის წაუმართებლობაში პესტალოცი მარტო თავის მიუხვედრელობას, გამოუცდელობას და უცოდინარობას ამტყუნებდა და სხვას არავის.

პესტალოცი მთელს თავის სიცოცხლეში საწყალი იყო და სისაწყლემივე გარდაიცვალა. აი როგორი წარწერა არის ამოქრილი მის საფლავზე დადგმულ ძეგლზედ: „თავისთვის აწაფერი, სხვისთვის-კი უკვლავფერი“. თუნდაც რომ არც ერთი თხზულება არ დარჩენოდა პესტალოცის, მაინც ერთი იმის მაგალითებრივი სიცოცხლეც საკმაო იყო იმისთვის, რომ საუკუნოთ სახელი მოეპოვებინა ხალხში, რადგანაც მთელი მისი სიცოცხლე მარად მარტო იმას შეადგენდა, რომ სისრულეში მოეყვანა ღვთის

მცნება მოყვასისადმი სიყვარულისა და ერისათვის სამსახურისა. ყველა აზრები, მის-მიერ გამოთქმულნი თხზულებებში, საქმიანად იყვნენ ასრულებულნი და ამიტომ დიდ შთაბეჭდილებას ახდენდნენ ყველაზედ. უმთავრესი აზრები პესტალოცისა არის შემდეგი:

„რომ ხალხი მდიდარი და ბედნიერი იყოს, საჭიროა ყოველ ყმაწვილს კარგი აღზრდა მიეცესო. ეს ერთად-ერთი გზაა მათის დახსნისა სისაწყლისა და ყოველ უბედურობისაგან. აღზრდა-სწავლა დაფუძნებული უნდა იყოს სიყვარულზე რადგანაც მარტო სიყვარულით შეგვიძლიან ვიმოქმედოთ ყმაწვილებზე, და მით ისინი უკეთეს გზაზე დავაყენოთო. მთელი წინადადება აღზრდისა იმაში მდგომარეობს, რომ კარგი აღმზრდელი ჰმეველის ბავშვების ბუნებრივ ნიჭის განვითარებაში იმ მხრით, საითკენაც თვითონ ბავშვები გაიწევენ და არა საითაც ჩვენ აღმზრდელებს გვინდაო. ყმაწვილების აღზრდა უნდა დაიწყოს დაბადების პირველ დღიდანვეო. პირველნი აღმზრდელნი ყმაწვილებისა არიან დედ-მამა და ბუნება. დედის ხელშია მთელი ჩვენი მომავალი: პირველად ის ასწავლის ყმაწვილს ლაპარაკს და ენის ამოდგმასთან ერთად იმასაც უხსნის, თუ როგორ მოექცეს სხვებს.

სწავლამ უმთავრეს მიზნად უნდა დაიდგინოს ის, რომ მარტო ცოდნა-კი არ მიაწოდოს ბავშვებს, არამედ განუვითაროს კიდევ ჭკვა და ამ გვარად გამოსადეგი ჰყოს იგი შემდეგი მუშაობისთვის. სკოლაში ბავშვებს შევიწროებული არ უნდა ჰქონდეთ თავისუფლება; იქ ისე უნდა გრძნობდნენ ისინი თავიანთ თავს, როგორც შინ; უნდა თავისუფლად შეეძლოთ მოსთხოვონ მასწავლებელს გაუგებარი ადგილების ახსნა და მასთან იცულონ იმდენი, რამდენიც ჰსურთ. იმდენად მენსიერების განსნას არ უნდა სცდილობდეს მასწავლებელი, რამდენადაც მსჯელობისა, სკოლა სრულს განვითარებას, ფიზიკურს და სულიერს, უნდა აძლევდეს ყმაწვილებს. ღმერთს კაცისთვის მარტო თავი

არ მიუცია, არამედ ხელებიც და ამიტომ უნდა ისიც ასწავლოთ, თუ ხელებით როგორ ისარგებლონ. საქირთა აგრეთვე სკოლებში ყმაწვილები ხელობას, ხატვას და საბადოსნო მუშაობასაც შეაჩვიოთ; აგრეთვე სიარულს და მთელი სხეულის მარჯვე მოძრაობას. სკოლებში ყმაწვილების სულზედაც უნდა იფიქროთ. სკოლაში ისინი უნდა მიაჩვიოთ ამხანაგობას და სხვის შეწევნას; ცუდია ის სკოლა, რომელიც ასწავლის ყმაწვილებს ტყუილ ლაპარაკს. წერა-კითხვა და ანგარიში არიან უმთავრესი სასწავლო საგნები, რადგანაც ისინი უხსნიან ბავშვებს ენას და გონებას. სკოლა თავისი წეს-წყობილებით და მიმართულებით, რაც შეიძლება ოჯახს უნდა მოგაგონებდეთ“ და სხვ.

პესტალოცის თხზულებებმა ბევრი მკითხველები იშოვნა, ხოლო მისმა ცხოვრებამ და მოქმედებამ კიდე ბევრი წააქეზა, რომ მისთვის მიებაძნათ. დრო მიდიოდა და სკოლის საქმეც სულ სხვა სახეს იღებდა. ბნელი და ვიწრო, ნოტიო შენობებიდგან სკოლები ახალ და სუფთა, ვრცელ შენობებში გადადიოდა. წკებლებიც ერთგულად იღვევებოდა სკოლებიდგან. არც ლიუტერს და არც კომენსკის არ ჰქონდათ საზოგადოებაზე ისეთი დიდი გავლენა, როგორც პესტალოცის. აიხსნება ეს, რასაკვირველია, საზოგადოების მეტი მომზადებით და განათლებით. მრავალი სკოლები იხსნებოდა პესტალოცის სკოლის სახეზედ; დაიწყეს სკოლების გახსნა ბრმების, სუსტ-გონებიანთათვის და ყრუ-მუნჯთათვისაც. სკოლის საქმემ, რომელიც კარგა ხნობამდის არავითარ ყურადღებას არ იქცევდა, ეხლა ყველანი მოასურვა და ბევრმა დაიწყო მასზედ ლაპარაკი. დაიწყეს დაფუძნება იმ გვარი წრეებისა, რომლებიც აგროვებდნენ საშუალებას სახალხო სკოლების აშენებისთვის; გამოდიოდა ისეთი თხზულებები, რომლებიც განმარტავდნენ პესტალოცის აზრებსა...

V.

განვლო რამდენიმე ათმა წელმა პესტალოცის სიკვდილის შემდეგ და ევროპის ყველა სახელმწიფოში დაიწყეს ლაპარაკი იმაზედ, რომ სწავლა-განათლება საჭიროა მიეცეს გამოუკლებლად მთელს ერსა და რომ ამ აზრის განსახორციელებლად საჭიროა მიღებულ იქმნას ყოველ-გვარი საშუალებაო. ყველა გაზეთებში, ჟურნალებში და ცალკე წიგნებში დაიწყეს წერა იმაზე, თუ როგორ ცუდ მდგომარეობაშია საერო სკოლები, როგორ დიდად საჭიროებს ხალხი კარგ სკოლებში, როგორ საჭიროა, რაც შეიძლება მალე შეიქმნეს ერი განათლებული, მაგრამ საყოველთაოდ სწავლის მოფენას ხალხში ჯერ კიდევ ბევრი მტერი ჰყვანდა თვით დაწინაურებულს ქვეყნებშიაც.

მაგალითად, 1803 წელს, ინგლისის პარლამენტში (სახელმწიფოს უმაღლეს საბჭოში, სადაც იკრიფებიან ამორჩეულნი მთელი სახელმწიფოდამ) ერთმა ამორჩეულთაგანმა, სახელად ბრუმმა, წარმოსთქვა სიტყვა იმაზედ, რომ სწავლა-განათლება უბრალო ხალხისთვისაც არის საჭიროო; ამაზედ თითქმის მთელმა კრებამ მასხარად აიგდო ბრუმში. მაგრამ გამბედავნი, დაულაღანი და ხალხის კეთილის-მყოფელნი იმედს არა ჰკარგავდნენ და სიტყვიერი ქადაგების გარდა, თვითონ საქმესაც მიმართეს. შვეიციაში შემოიღეს მოძრავი სკოლები, ე. ი., რადგანაც მასწავლებლები ჯერ ხანობით ცოტანი იყვნენ, ერთს მასწავლებელს რამდენიმე სოფელს მიუჩენდნენ და ისიც ორ-სამ თვეს რომ ერთს სოფელში ასწავლიდა; ახლა მეორეში გადიოდა თავისი მოწყობილობით, იქიდან მესამეში და ასე ამ გვარად ერთი მასწავლებელი ასწავლიდა რამდენიმე სოფლის მოსწავლე ახალგაზდობას. ინგლისში კიდევ დაიწყეს საკვირაო სკოლების გამართვა, სადაც ყველა მსურველს შეეძლო უფასოთ სწავლა. ერთმა მოყვარულმა კაცმა, სახელად ლანკასტერმა (დაიბადა ლონდონ-

ში 1778 წ.) გამართა შემდეგ ნაირი სკოლა: როდესაც რამდენიმე უსწავლელ მოსწავლეს წერა-კითხვას შეასწავლიდა, შემდეგ თითო მათგანს აბარებდა ათ სხვა უსწავლელს და ავალებდა, რომ მათაც ისე ესწავლებინათ მათთვის, როგორც თვითონ ისწავლეს იმისგან. ამ გვარად მის თვალ-წინ და მის ხელ-მძღვანელობის ქვეშ ერთბაშათ სწავლობდა თითქმის 500—600 კაცამდე. ამისთანა საურთიერთო სწავლების სკოლებს ეწოდა ლანკასტრული სკოლა. თუმცა მასში ყმაწვილები ისე კარგად ვერა სწავლობდნენ საგნებსა და არც ისე ვითარდებოდნენ, როგორც იმ სკოლებში, რომლებშიაც ყველას მასწავლებელი ასწავლიდა, მაინც წერა-კითხვას ყველა სწავლობდა და ეს-კი ხშირად საკმაოა ხოლმე, რომ კაცმა შემდეგი სწავლა და განვითარება თითონ მიიღოს და ნაკლი შეივსოს წიგნების კითხვით. ლანკასტრული და საკვირაო სკოლების წყალობით მთელი ინგლისის ხალხი დიახ მალე შეიქმნა წერა-კითხვის მცოდნე.

ამის შემდეგ ევროპის დაწინაურებულს სახელმწიფოებში დაიწყეს მეცადინეობა, რომ ერთხელ და სამუდამოთ ვალდებული გაეხადათ სწავლა მთელი ერისათვის გამოუკლებლად. დაადგინეს, რომ ყველა ყმაწვილებმა, ქალებმა და ვაჟებმა, 6-დამ 14 წლოვანობამდის უსათუოდ იარონ სკოლაში, ე. ი. ისწავლონ რვა წლის განმავლობაში; ხოლო, ვინც ამ კანონს არ ასრულებდა, უნდა ჯარიმა გადაეხადა. სწავლა ამ გვარს სკოლებში უფასოა და სასწავლო ნივთებსაც მუქთად ურიგებენ. აი ამას ეძახიან კალდებულ სწავლას. ყველაზედ უწინ (1775 წ.) ვალდებული სწავლა შემოდებულ იქმნა ავსტრიაში, მას შემდეგ პრუსიაში და მერე შვეციაში. ჩვენს დროში კალდებულებითა სწავლა შემოდებულია ევროპის ყველა სახელმწიფოებში, გარდა რუსეთისა და ოსმალეთისა.

სამწუხაროდ მეტად მძიმედ მიდის სწავლა-განათლების საქმის მოწყობა ჩვენს დაბალ ხალხში. საჭიროა იშვიათი თავ-

გამოდება ერის შეგნებული ნაწილისა, რომ როგორმე და რითიმე შევამსოთ ჩვენი ხალხის ასეთი ჩამორჩენა სწავლა-განათლებაში. როგორც ოდესმე იყვნენ ისეთები, რომ მტრობდნენ და წინააღმდეგობდნენ ქრისტეს სარწმუნოების გავრცელებას ხალხში, სწორედ იმ გვარივე წინააღმდეგობა და მტრობაა აღორძინებული ჩვენი სკოლის და სწავლა-განათლების წინააღმდეგ. მაგრამ, სკოლა უდიდესი და უპირველესი საქმეა ხალხის ცხოვრებაში. ქრისტიანობამ უკვე აღმართა დროშა ძღვევისა თავის მტრებზედ, აღმართავს ამ გვარსავე დროშას სკოლაცა!..

დასასრული.

ფასი 15 კაპ. გაგზავნით

დაპირებული ალბომი „ქართველთა ტომი“ გა
მოვა პირველ იანვრამდე.

ხელის-მოწერა (4 მანეთი) ივანე როსტომაშვილის 1896
წლის გამოცემებზე მიიღება მხოლოდ პირველ იანვრამდე.

1897 წლის განმავლობაში ივანე როსტომაშვილი გამო-
სცემს მეორე დიდს ალბომს აღწერით: „საქართველოს უე-
სანიუნავი დაბა-ქალაქნი, ციხენი, ეკლესიანი, მონას-
ტენი და სხვა ისტორიული ნაშთნი“. ფასი ხელის-მომ-
წერთაჲს 4 მანეთი.

ფული უნდა გამოიგზავნოს: въ Тифлисъ, Ивану Пав-
ловичу Ростовову.
